

Посилання на статтю

Тюленев Г.Д. Принципові основи посилення економічної безпеки вищого навчального закладу / Г.Д. Тюленев // Управління проектами та Розвиток виробництва: Зб.наук.пр. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. - № 2 (42). - С. 59-65. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/42/12tdgnz.pdf>

УДК 378.1

Г.Д. Тюленев

ПРИНЦИПОВІ ОСНОВИ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Запропоновано поняття економічної безпеки ВНЗ. Проаналізовано основні проблеми українських ВНЗ. Розглянуто діяльність ВНЗ як економічного агенту. Запропоновано напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ. Рис. 3, дж. 20.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, економічна безпека, проблема, економічний агент, напрям підвищення економічної безпеки.

Г.Д. Тюленев

ПРИНЦИПИАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УСИЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Предложено понятие экономической безопасности вуза. Проанализированы основные проблемы украинских вузов. Рассмотрена деятельность вуза как экономического агента. Предложены направления повышения экономической безопасности отечественных вузов. Рис. 3, дж. 20.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, экономическая безопасность, проблема, экономический агент, направление повышения экономической безопасности.

G.D. Tyulyenyev

PRINCIPLES OF ECONOMIC SECURITY STRENGTHENING THE FOUNDATIONS UNIVERSITY

The concept of economic security universities. The basic problems of Ukrainian universities. Activities of universities are considered as economic agents. Directions improve the economic security of local universities. Figure. 3, j. 20.

Keywords: higher education, economic security, the problem is economic agent, the direction of increasing economic security.

Постановка проблеми. Важливим інститутом сучасного суспільства, який виконує значну кількість соціально вагомих завдань, є заклади вищої освіти. Вищі навчальні заклади (ВНЗ) не лише забезпечують отримання вищої освіти – це є їхнім найнаочнішим завданням, але й виконують інші важливі завдання, які зумовлюють їхню роль у суспільстві. Відповідно до Закону України "Про вищу освіту" завданнями вітчизняних ВНЗ є надання освітніх послуг широким верствам населення, здійснення наукової і науково-технічної діяльності, культурно-виховної діяльності, формування кваліфікованих кадрів на загальнодержавному рівні тощо [9]. Широке коло соціально вагомих завдань цілком логічно робить

"Управління проектами та розвиток виробництва", 2012, № 2(42)

ВНЗ суб'єктами, що, з одного боку, виконують важливі для держави та соціуму функції, а, з іншого боку, можуть розраховувати на державну підтримку та державне фінансування. Але сьогодні, на жаль, через брак коштів державного бюджету українські ВНЗ вимушені самостійно заробляти кошти через надання платних послуг відповідно до основного виду діяльності. Фактично українські ВНЗ постають своєрідними "квазі-підприємствами" з точки зору заробляння коштів та ведення господарської діяльності з тією лише різницею, що, виступаючи державними організаціями, головним видом діяльності яких є надання освітніх послуг, українські ВНЗ не є комерційними організаціями, тобто можуть мати дохід через надання послуг за профілем діяльності, але не можуть мати прибутку, й, більш того, формування прибутку як надлишку доходу над витратами принципово не може бути метою ВНЗ через те, що ВНЗ мають не комерційну, а соціальну мету діяльності. Цей факт - вимушеність українських ВНЗ заробляти кошти та значною мірою самостійно фінансувати свою діяльність - у поєднанні зі складними умовами функціонування (скорочення чисельності абітурієнтів, загострення конкуренції між ВНЗ тощо) робить для ВНЗ актуальними питання економічної безпеки.

Аналіз досліджень та публікацій. Необхідність ВНЗ після 1990 року самостійно заробляти кошти для фінансування своєї діяльності привела до виникнення сукупності напрацювань, в яких розглядається сукупність питань щодо економічного аспекту діяльності ВНЗ у конкурентному ринковому середовищі. У наукових працях Є.М. Белого, С.А. Белякова, А.Г. Бермуса, Л.А. Вербицької, Г.І. Герасимова, В.Б. Касевича, Є.А. Князева розкрито основи функціонування ВНЗ в ринкових умовах [2-5,10,12,19]. Попри визнання того факту, що, незважаючи на ринкові умови функціонування та брак коштів держбюджету для фінансування системи вищої освіти, для вищих навчальних закладів мають домінувати цілі соціального характеру, а не суто заробляння коштів, дедалі більшого поширення отримує точка зору, що ВНЗ мають враховувати не лише суто соціальні цілі, але й цілі економічного характеру для забезпечення довгострокового функціонування [6-8,11,14]. Все це робить питання економічної безпеки ВНЗ вкрай актуальними. На жаль, попри наявність ґрунтовних праць, в яких обґрунтовується категорія економічної безпеки, розглядаються її рівні, питання забезпечення економічної безпеки тощо [13,15-18,20 та ін.], питання забезпечення комплексної економічної безпеки ВНЗ залишаються недослідженими. Тому **мета статті** полягає в окресленні принципових напрямів посилення економічної безпеки ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Викладення пропозицій щодо напрямів підвищення економічної безпеки ВНЗ потребує конкретизації змісту використовуваного поняття. За результатами аналізу [13,15-17,20] та на основі поєднання класичних підходів до розуміння економічної безпеки з точки зору наявності ресурсів, захищеності від загроз та гармонізації інтересів зацікавлених груп та окремих осіб під економічною безпекою ВНЗ пропонується розуміти такий стан ВНЗ у частині забезпеченості ресурсами, захищеності від загроз та комбінації задоволення інтересів зацікавлених груп осіб, який забезпечує можливість досягнення основних цілей ВНЗ, стабільність основних результатів діяльності та сприяє продовженню діяльності організації у довгостроковому періоді.

Головними проблемами українських ВНЗ сьогодні, які вкрай негативно впливають на економічну безпеку, постають такі, що подано на рис. 1. Головною проблемою українських ВНЗ є скорочення кількості абітурієнтів через вплив демографічних процесів наприкінці ХХ століття. Внаслідок цього вітчизняні ВНЗ отримують менше коштів для фінансування своєї діяльності в умовах достатньо

великих затрат, що залишаються незалежно від чисельності студентів. Ситуація ще більш ускладнюється через поступове скорочення державного фінансування внаслідок деформацій бюджету України. Тобто навіть ці два факти призводять до скорочення доходів та надходжень до ВНЗ в умовах достатньо високих витрат (на утримання приміщень, на комунальні платежі, на заробітну плату тощо). Фактично сьогодні коштів, що надходять до більшості українських ВНЗ, вистачає виключно на фінансування поточної діяльності, а коштів для розширеного відтворення (придбання нових приміщень, капітальний ремонт існуючих фондів, оновлення бібліотечного фонду) не вистачає.

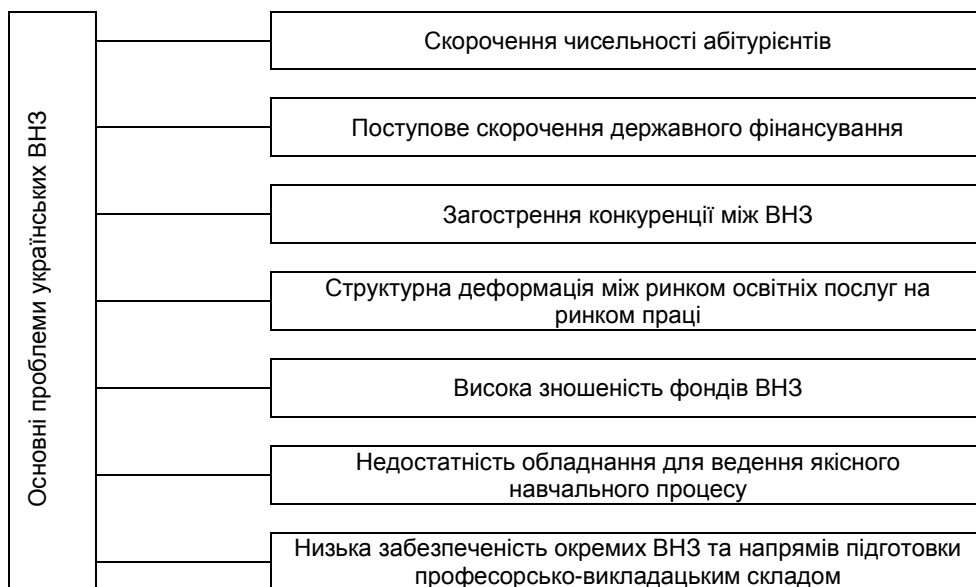

Рис. 1. Основні проблеми українських ВНЗ, які негативно впливають на їхню економічну безпеку

Скорочення попиту на освітні послуги внаслідок зменшення чисельності абітурієнтів призводить до загострення конкуренції між ВНЗ, ускладнення відносин між ними, використання засобів нечесної конкурентної боротьби та інших негативних явищ, які провокують виникнення додаткових загроз для вітчизняних ВНЗ.

Окремою проблемою, яка негативно впливає на економічну безпеку вітчизняних ВНЗ, є структурна деформація між ринком освітніх послуг на ринком праці, внаслідок чого роботодавці не мають адекватного інтересу до режиму співпраці із вітчизняними ВНЗ щодо підготовки та перепідготовки фахівців. Попит абітурієнтів на окремі спеціальності є також суттєво деформованим.

Аналізуючи проблеми українських ВНЗ, які негативно впливають на їхню економічну безпеку, не можна оминути увагою проблему високої зношеності фондів ВНЗ та недостатності обладнання для ведення якісного навчального процесу за окремими спеціальностями – фонди вітчизняних ВНЗ не оновлювалися в більшості випадків останні 20-25 років, й природні процеси зношування призвели до суттєвого погіршення якості використовуваних у навчальному процесі фондів, що в майбутньому може привести до дефіциту ресурсів ВНЗ для ведення навчального процесу. Нарешті, для окремих ВНЗ та напрямів підготовки (переважно природничих, фізико-математичних та технічних) проблемою є низька або, принаймні, недостатня забезпеченість професорсько-

викладацьким складом. За ті ж останні 20-25 років через істотну деформацію попиту на ринку освітніх послуг ВНЗ за цими напрямками підготовки відчули зменшення кількості викладацького складу внаслідок природних причин й недостатнє його оновлення. Більшість зазначених проблем економічної безпеки вітчизняних ВНЗ виникає поза межами функціонування ВНЗ, й тому, на жаль, для управління діяльністю ВНЗ та забезпечення їхньої економічної безпеки такі проблеми постають певними апіорними умовами, до яких ВНЗ мають пристосовуватися.

З метою посилення економічної безпеки ВНЗ доцільним є погляд на нього як на економічного агента, тобто певне абстрагування від реалізації соціальних функцій ВНЗ з акцентом саме на економічних аспектах його діяльності. Для формування пропозицій щодо підвищення економічної безпеки українських ВНЗ представляється доцільним сформулювати представлення діяльності ВНЗ, як економічного агента, як певної виробничої системи (рис. 2).

Представлення діяльності ВНЗ як економічного агента є доволі простим. На вході системи знаходяться абітурієнти та інші споживачі освітніх послуг. Таке формулювання є не випадковим – традиційно головним споживачем освітніх послуг для ВНЗ є абітурієнт, але таке звужене розуміння у тому числі обмежує економічну безпеку ВНЗ: безумовно, у середньостроковій перспективі саме абітурієнт, тобто особа, яка має намір вчитися 4 або більше років для отримання вищої освіти, є найпривабливішим споживачем для ВНЗ. Але принципово сьогодні споживачами освітніх послуг можуть виступати й інші суб'єкти – кваліфіковані спеціалісти, державні органи, які займаються працевлаштуванням, підприємства, які є зацікавленими у підвищенні кваліфікації та навчанні своїх працівників тощо. Саме розширений підхід до сприйняття потенційних споживачів агентських послуг може стати основою для підвищення економічної безпеки ВНЗ та розробки необхідних напрямів дій.

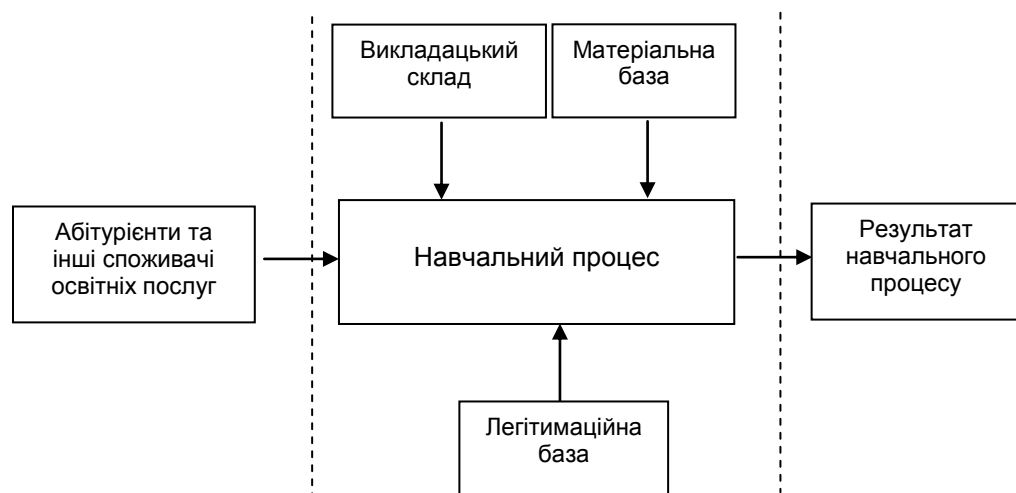

Рис. 2. Діяльності ВНЗ як економічного агента

Сутністю діяльності ВНЗ як економічного агента, його основним процесом, є навчальний процес, тобто процес набуття студентами знань, навичок та вмінь. Обов'язковими ресурсами для проведення навчального процесу для ВНЗ виступають матеріальна база (приміщення, в яких може проводитися навчальний процес, необхідне обладнання) та викладацький склад належного рівня

підготовки та у необхідній кількості. Для ВНЗ як економічного агента виключно важливим є такий ресурс як легітимаційна база. Згідно чинного законодавства України освітня діяльність закладів вищої школи потребує ліцензій, які видаються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту, як формальне підтвердження наявності всіх необхідних ресурсів та можливостей у ВНЗ для якісної реалізації навчального процесу, затребуваності певної спеціальності та належної якості знань, які може забезпечити абітурієнтам певний заклад вищої освіти. Фактично легітимаційна база навчального процесу у будь-якому ВНЗ забезпечується успішним проходженням процедур акредитації та ліцензування. Основою легітимаційної бази є наявність у ВНЗ ліцензії від профільного Міністерства. Крім того, періодично спеціальності ВНЗ акредитуються, що підтверджує право здійснювати освітню діяльність та присвоювати певний кваліфікаційний рівень випускникам ВНЗ.

Саме представлення діяльності ВНЗ як економічного агента (рис. 2) й надає можливості для розробки напрямів посилення економічної безпеки ВНЗ. Саме виділені елементи навчального процесу у межах ресурсного підходу – абітурієнти та інші споживачі освітніх послуг, викладацький склад, матеріальна база, легітимаційна база – й є основою для формування основних напрямів посилення економічної безпеки ВНЗ. Основними напрямами підвищення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ пропонується вибрати ті, що подано на рис. 3.

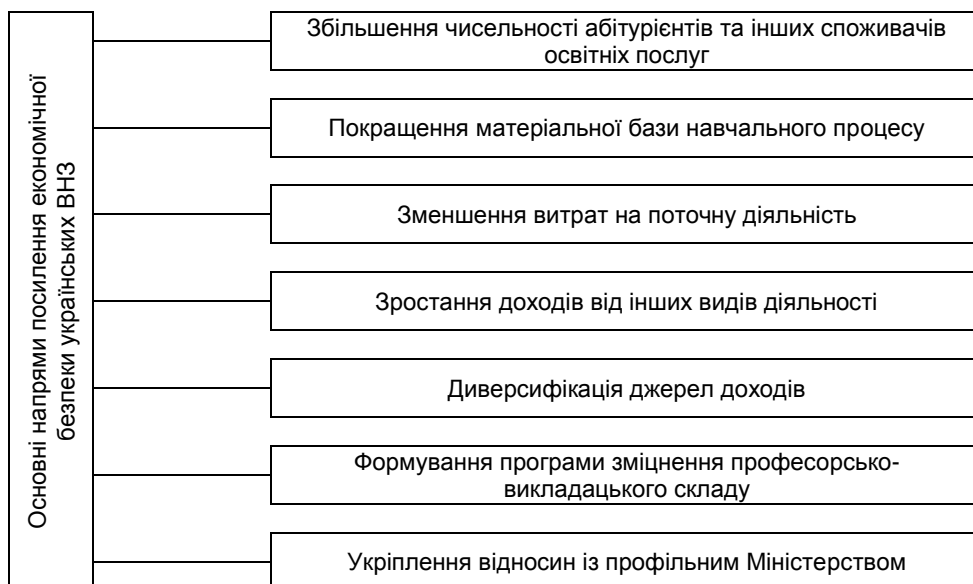

Рис. 3. Основні напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ

Першим з напрямів посилення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ, попри певну його тривіальність, є збільшення чисельності абітурієнтів та інших споживачів освітніх послуг. Реалізація такого напрямку може передбачати різні заходи: залучення іноземних студентів, тісну співпрацю із роботодавцями та органами державної служби зайнятості, маркетингові заходи з популяризації другої вищої освіти тощо, але такі заходи цільовим чином мають бути реалізовані у будь-якому ВНЗ, тим більш враховуючи, що тенденція скорочення чисельності абітурієнтів через демографічні процеси в Україні наприкінці ХХ століття є сталою.

Іншим важливим напрямом підвищення економічної безпеки ВНЗ є покращення матеріальної бази навчального процесу, виведення тих фондів, які у навчальному процесі не використовуються, але потребують витрат на своє утримання. Це дозволить не лише зменшити витрати ВНЗ, але й отримати додаткові доходи через здачу таких фондів в оренду, продаж тощо.

Виключно важливим напрямом для забезпечення економічної безпеки ВНЗ є зменшення витрат на поточну діяльність, яке частково може бути реалізоване через оптимізацію використовуваної матеріальної бази, а частково – через зменшення комунальних затрат, оскільки в структурі витрат будь-якого українського ВНЗ саме витрати на комунальні послуги, й особливо, опалення, складають значну частину витрат. Зменшити комунальні витрати можна шляхом заходів з економії, встановлення індивідуального опалення тощо.

Паралельно зі зменшенням витрат становить інтерес зростання доходів від інших видів діяльності – здачі в оренду майна ВНЗ, надання супутніх послуг, формування науково-виробничих продуктів тощо та диверсифікація джерел доходів – як територіальна у вигляді набору абітурієнтів та інших користувачів освітніх послуг за декількома регіонами країни або за її межами, так і галузева – у вигляді диверсифікації програм, напрямів підготовки, інших освітніх послуг. Безумовно, діяльність ВНЗ не можна зводити виключно до економічного аспекту – все ж таки головною метою діяльності ВНЗ є надання освітніх послуг та виконання сукупності покладених на нього завдань відповідно до його ролі як соціального інституту у суспільстві, але й економічний розріз його діяльності є виключно важливим саме для забезпечення економічної безпеки. З цієї точки зору диверсифікація джерел доходу дозволяє стабілізувати фінансові надходження до ВНЗ, а, отже, й забезпечити стабільну економічну діяльність.

Крім матеріальної бази та стабільного фінансування для вітчизняних ВНЗ умовою тривалої освітньої діяльності є наявність викладачів високої кваліфікації. Тому окремим напрямом забезпечення економічної безпеки українських ВНЗ є формування та реалізація програми зміцнення професорсько-викладацького складу. Така програма має враховувати джерела поповнення професорсько-викладацького складу внаслідок його природного вибуття, мотивацію професорсько-викладацького складу, організацію підвищення його кваліфікації, сприяння набуттю викладачами наукових ступенів тощо. Формування та реалізація програми зміцнення професорсько-викладацького складу безпосередньо не забезпечує фінансування ВНЗ, але є вагомим умовою його діяльності у довгостроковому періоді.

Нарешті, враховуючи важливість легітимізаційної бази діяльності ВНЗ та необхідність періодичного підкріплення діяльності дозвільними документами за результатами проходження процедур ліцензування та акредитації, важливим напрямом посилення економічної безпеки є укріплення відносин із профільним Міністерством у вигляді своєчасного оформлення необхідних документів, залучення працівників ВНЗ до роботи у колегіальних органах при Міністерстві тощо.

Реалізація запропонованих напрямів дозволить посилити економічну безпеку вітчизняних ВНЗ у доволі складних умовах їхнього існування, що є обов'язковою передумовою довгострокового успішного функціонування вітчизняних ВНЗ та виконання ними соціально вагомих функцій.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Сьогодні українські ВНЗ вимушені функціонувати у складних умовах, які вкрай негативно впливають на їхню економічну безпеку. Саме тому доцільною є реалізація запропонованих напрямів посилення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безбожний В.Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств / Володимир Леонідович Безбожний: дис.... канд. екон. наук: 08.00.04: Луганськ, 2009. – 197 с.
2. Белый Е.М. Использование концепции стратегического менеджмента в управлении государственным вузом / Е.М. Белый, И.Б. Романова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 3. – С. 3-11.
3. Беляков С.А. Модернизация образования в России: совершенствование управления / С.А. Беляков. – М.: Макс-Пресс, 2009. – 268 с.
4. Бермус А.Г. Модернизация образования: философия, политика, культура / А.Г. Бермус. – М.: Канон+, 2008. – 221 с.
5. Вербицкая Л.А. Трансформация образования – социокультурный потенциал развития российского общества / Л.А. Вербицкая, Г.И. Герасимов. – М.: Социально-гуманитарные знания, 2005. – 187 с.
6. Грудзинский А.О. Университет как предпринимательская организация / А.О. Грудзинский // Социс. – 2003. – № 4. – С. 113-120.
7. Дрезинский К.С. Совершенствование управления вузами в условиях рыночного реформирования российской экономики/ Константин Сергеевич Дрезинский: автореф. дисс.. канд. екон. наук.: 08.00.05. – СПб.: СПГУЭИФ, 2008. – 18 с.
8. Заборова Е.Н. Конкурентные преимущества: сравнительный анализ государственных и негосударственных вузов / Е.Н. Заборова // Университетское управление. – 2002. – № 4(23). – С. 32-40.
9. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №20. – ст. 134.
10. Касевич В.Б. О модернизации российской высшей школы: сегодняшние проблемы и возможные решения / В.Б. Касевич // Вопросы образования. – 2004. – № 4. – С. 38-43.
11. Ключев А.К. Новые модели управления вузом: шаг вперед или два назад? / А.К. Ключев // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 5-6(33). – С. 53-61.
12. Князев Е.А. Управление и организационная адаптация российских университетов в условиях ресурсного дефицита // Университетское управление. – 2003. – № 1. – С. 12-16.
13. Козаченко Г.В. Декомпозиція управління економічною безпекою підприємства / Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №4. – Т. 2. – С. 34-38.
14. Курдюмов А.Б. Управление негосударственным вузом в условиях смешанной модели образования/ Александр Борисович Курдюмов: дисс. .. канд. екон. наук. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2010. – 176 с.
15. Ляшенко О.М. Дефініції соціально-економічної безпеки підприємства / О.М. Ляшенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 17. Ч. II. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – С. 179-187.
16. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О.М. Ляшенко. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
17. Пекін А.Ю. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія / А.Ю. Пекін // Економіст. – 2007. – №8. – С. 23-26.
18. Пономарьов В.П. Економічна безпека підприємства: сутність, трактування, точки зору / В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко // Менеджер. – 2002. – №1(17). – С. 67-71.
19. Розов Н.С. О моделях университета в современной России / Н.С. Розов // Социс. – 2007. – № 10. – С. 71-72.
20. Экономическая безопасность предприятий интегрированной промышленной структуры: [монография] / под общ. ред. А.В. Козаченко. – Луганск: Ноулидж, 2011. – 226 с.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Козаченко Г.В.

Стаття надійшла до редакції
21.05.2012 р.